

Тетяна Подковенко,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії права та
конституціоналізму Західноукраїнського
національного університету.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0344-3010>

ПЛЮРАЛІЗМ СУЧАСНОГО ПРАВОРОЗУМІННЯ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ПРАВОВОЇ ТРАДИЦІЇ

У статті досліджуються особливості сучасного плюралізму праворозуміння в контексті європейської правової традиції та трансформації юридичної науки. Актуальність теми зумовлена кризою класичного правового позитивізму, інтенсифікацією глобалізаційних та євроінтеграційних процесів, розвитком міжнародного та наднаціонального права, а також необхідністю переосмислення права як багатовимірного соціокультурного феномена. Сучасне право дедалі більше виходить за межі суто нормативного підходу та розглядається через аксіологічний, антропологічний, комунікативний і культурний виміри. Особливого значення набуває європейська правова традиція, яка сформувала унікальний тип праворозуміння, заснований на верховенстві права, правах людини, демократії, свободі, справедливості та людській гідності.

Метою статті є розкриття сутності сучасного правового плюралізму та визначення ролі європейської правової традиції у формуванні багатовимірного праворозуміння. Методологічну основу дослідження становлять філософсько-правовий, аксіологічний, системний та історико-правовий методи, що дозволили комплексно проаналізувати розвиток сучасної правової думки та особливості європейського правового простору.

У результаті дослідження встановлено, що плюралізм праворозуміння є закономірним наслідком розвитку посткласичної юридичної науки та інтеграційних процесів у Європі. Доведено, що європейська правова культура формує особливий правовий простір, у якому взаємодіють національні, міжнародні та наднаціональні правові системи. Визначено, що право в сучасному європейському розумінні сприймається не лише як система норм, але й як система цінностей, спрямованих на забезпечення свободи, справедливості та захисту прав людини. Обґрунтовано, що правовий плюралізм сприяє розвитку демократичного конституціоналізму, формуванню людиноцентричної правової культури та інтеграції України до європейського правового простору.

Ключові слова: праворозуміння, плюралізм, європейська правова традиція, верховенство права, конституціоналізм, правова культура, права людини.

Podkovenko T.

Pluralism in contemporary legal thinking within the context of the European legal tradition

This article examines the characteristics of contemporary pluralism in legal thought within the context of the European legal tradition and the transformation of legal scholarship. The relevance of the topic stems from the crisis of classical legal positivism, the intensification of globalization and European integration processes, the development of international and supranational law, as well as the need to rethink law as a multidimensional sociocultural phenomenon. Contemporary law is increasingly moving beyond a purely normative approach and is viewed through axiological, anthropological, communicative, and cultural dimensions. Of particular significance is the European legal tradition, which has shaped a unique understanding of law based on the rule of law, human rights, democracy, freedom, justice, and human dignity.

The aim of this article is to explore the essence of contemporary legal pluralism and to define the role of the European legal tradition in shaping a multidimensional understanding of law. The methodological basis of the study consists of philosophical-legal, axiological, systemic and historical-legal methods, which allowed for a comprehensive analysis of the development of contemporary legal thought and the characteristics of the European legal space.

The study found that pluralism in the understanding of law is a natural consequence of the development of post-classical legal science and integration processes in Europe. It has been demonstrated that European legal culture forms a distinct legal space in which national, international, and supranational legal systems interact. It has been determined that law, in the modern European understanding, is perceived not only as a system of norms but also as a system of values aimed at ensuring freedom, justice, and the protection of human rights. It has been substantiated that legal pluralism contributes to the development of democratic constitutionalism, the formation of a human-centered legal

culture, and Ukraine's integration into the European legal space.

Keywords: *understanding of law, pluralism, European legal tradition, rule of law, constitutionalism, legal culture, human rights.*

Постановка проблеми. Характерною ознакою сучасного етапу розвитку юридичної науки є відмова від моністичних моделей пояснення права та перехід до плюралістичного сприйняття правової реальності. Якщо класична юриспруденція прагнула сформувати єдине універсальне визначення права, то сучасна правова думка виходить із багатовимірності права як соціального, культурного, аксіологічного та нормативного феномена. Право є частиною культури. Серед усіх спільних цінностей, ідей та принципів право та механізми його створення та застосування займають чільне місце. Плюралізм у сучасному розумінні права являє собою відхід від суворої монополії держави до множинності співіснуючих і взаємопроникних нормативних систем. Він охоплює статутне право, міжнародні та європейські норми, а також неформальні регуляторні системи (наприклад, корпоративні, релігійні чи звичаєві), що впливають на різні сфери суспільного життя. На становлення плюралістичного праворозуміння істотно вплинула європейська правова традиція. Вона сформувалася під впливом античної філософії, римського права, християнської етики, ідей природного права, ліберального конституціоналізму та сучасних концепцій прав людини. І як результат, в межах європейської правової традиції право перестає розглядатися виключно як система норм, встановлених державою, і дедалі більше сприймається як складна система цінностей та принципів, що обумовлюються особливостями суспільної комунікації.

На початку 1990-х років у правовій науці відбулася дискусія щодо різних аспектів та наслідків інструменталізації права. Серед причин, що її спричинили, дві здаються особливо важливими: загальна – криза позитивістської правової парадигми та пов'язаної з нею ідеї права як методу контролю за суспільними справами, та локальна – необхідність оцінки правової системи як інструменталізації людської поведінки [1, с. 25]. Інтенсифікація суспільних відносин, розширення інформаційного простору, міжнародна інтеграція зумовили сприйняття права як особливого феномену з глибоким аксіологічним та антропологічним потенціалом, ресурсом людини і для людини.

Практика застосування права Європейського Союзу (ЄС) яскраво демонструє специфіку як у догматичному, теоретико-правовому, так і в практичному аспектах. Ця специфіка випливає з природи Європейського Союзу та наднаціонального характеру права ЄС, з аксіології та конституційних принципів ЄС, з характеристик його системи джерел права та зі взаємозв'язку між правом ЄС та правом держав-членів [2, с. 191]. Європейський Союз – це спільнота держав-членів, що ґрунтується на праві – це правовий простір, у якому співіснують складні та різноманітні норми: національні, Європейського Союзу та міжнародні. Як зазначав Вальтер Хальштейн, один із засновників Союзу, «Співтовариство є продуктом права» [3, с. 33] у тому розумінні, що інтеграція в рамках цієї міжнародної організації наднаціонального характеру повністю базується на праві. Правовий простір, який держави-члени створили на основі установчих договорів, постійно наповнюється спільними нормами, принципами, правилами, стандартами та, зрештою, цінностями, які сприяють стабілізації правового становища суб'єктів права ЄС, тобто гарантують стабільність та довіру до правової системи, одночасно усуваючи положення, які є змінними, нестабільними, нечіткими, суперечливими або мають певні недоліки законодавства. Цей європейський простір відтворює плюралістичну правову модель та демонструє її життєздатність у сприйнятті правових цінностей та практичному людиноцентризмі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Плюралістичне розуміння права, прагнення максимально врахувати все розмаїття проявів правового життя та можливостей його пізнання є якісною характеристикою розвитку сучасної юридичної науки. Такий підхід, на думку О.Тихомирова, «збагачує знання про право та має виступати методологічним базисом осмислення усіх правових явищ» [4, с. 14]. Серед українських вчених варто виділити С. Гусарева, А. Козловського, М. Козюбру, А. Колодія, Ю. Оборотова, Н. Онищенко, О. Петришину, П. Рабіновича, С. Рабіновича, О. Тихомирова, М. Цвіка та інших, які розвивають гуманістичну традицію розуміння права з позиції людиноцентризму, аксіологічних аспектів права, визнання внутрішнього потенціалу права у формуванні людини в праві, людини як правової істоти [5, с. 13]. Зокрема, заслуговує на увагу твердження М. Козюбри, якому вдалося підкреслити усю складність та багатоманітність права як особливого феномену суспільного життя і, що право є настільки складним, багатобарвним, багатогранним, багатовимірним і багатозначним феноменом, в якому так тісно переплітаються духовні, культурні й етичні засади, внутрішньодержавні та міжнародні, цивілізаційні й загальнолюдські аспекти, наукова істина та цінності добра і справедливості, досягнення правової теорії та практичний

юридичний досвід, правові ідеали, інституціонально-нормативні утворення і правові відносини, що втиснути все це у рамки якоїсь універсальної дефініції просто не можливо [6, с. 12]. Плюралізм праву необхідний, оскільки воно повинно відображати та відтворювати усе багатоманіття суспільних зв'язків, відображати реалії та працювати на перспективу і вдосконалення суспільної комунікації. У цьому аспекті слушною є думка є Р. Калюжного, який стверджує, що «важливим є формування та застосування в процесі наукового пізнання нової стратегії вивчення права, що заснована на положеннях класичних типів праворозуміння та дозволяє обґрунтовувати комплекс сучасних правопізнавальних положень, в основі яких знаходиться ідея про право як про людиновимірний феномен, що становить невід'ємний елемент сучасної соціокультурної системи» [7, с. 46]. Сьогодні ми як ніколи відчуваємо потребу у плюралістичному підході до розуміння права. Така потреба зумовлена надзвичайною інтенсифікацією суспільного розвитку, євроінтеграційними та глобалізаційними процесами, розвитком інформаційних технологій, взаємопроникністю правових систем через різноманітні механізми міжнародної співпраці.

Метою статті є розкриття сутності сучасного правового плюралізму та визначення ролі європейської правової традиції у формуванні такого багатовимірного та багатоаспектного праворозуміння.

Виклад основного матеріалу дослідження. Варто одразу зазначити, що визнання та сприйняття правового плюралізму в юриспруденції відбулось не так давно. Правовий плюралізм як наукова теорія обґрунтовує підхід, що право не є лише єдиною системою норм, створених державою, а, навпаки складається зі співіснуючих, іноді суперечливих і зазвичай концептуально та культурно різних порядків і підсистем. Сьогодні доволі активно обговорюються мультицентризм, поліцентризм, європейський та глобальний правовий плюралізм, «м'яке» право, множинність джерел права, інтернет-право, проблеми пошуку найвигіднішого форуму для міжнародного діалогу. З цим пов'язана досить поширена думка щодо ослаблення, або, навіть дисфункціональності старих правових доктрин, зокрема тих версій правового позитивізму, які базуються на односторонньому баченні практично закритої внутрішньо узгодженої правової системи [8, с. 12]. Сьогодні юристи також прагнуть, як висловився Ніл Маккормік, пишучи про суверенітет у контексті європейського права, «прийняти плюралізм» [9, с. 103], тобто переглянути свої погляди, теорії та доктрини, щоб врахувати різноманітність права, взаємопроникність правових систем. Ще одним аргументом є твердження французького правознавця Норбера Рулана, що «право є процесом інтелектуальної кваліфікації, а не реальним об'єктом, наданим апіорі природою» [10, с. 30]. Саме такий плюралістичний підхід у сприйнятті права, визнанні його багатofакторності та багатогранності найяскравіше знаходить своє відображення у європейській правовій культурі.

Соціальний та культурний плюралізм, що розвивається, або, використовуючи інше слово, мультикультуралізм, не лише надає людям широкий спектр вибору та, як наслідок, відчуття свободи, але й збагачує суспільство та людство, сприяючи різноманітності. Право, будучи культурним феноменом та результатом розвитку людської цивілізації, не тільки вбирає, а й відтворює усе різноманіття суспільної взаємодії. Плюралізм праворозуміння означає існування множинності концепцій, підходів і методологій у поясненні сутності права. Плюралізм сучасного праворозуміння пов'язаний із розвитком посткласичної юридичної науки, яка визнає складність права та неможливість його пояснення лише через нормативний підхід. Сьогодні право розглядається як особливий феномен, що поєднує нормативний, ціннісний, культурний та соціальний виміри.

Право, як продукт культури, завжди асоціюється з певними цінностями, і його концепція формується відповідно в даній культурі. Культура також визначає очікування щодо того, яким має бути право, створене за конкретних обставин і конкретним законодавцем. Право, що розуміється як соціальний інститут, має значну здатність (схильність) бути засобом досягнення конкретних станів справ, які вважаються цінними тими, хто його використовує (досягнення певних соціальних ідеалів) [1, с. 26]. Вважається, що, незважаючи на численні історичні, соціальні та ідеологічні відмінності, європейська правова культура створює як історичну, так і певну екзистенційну єдність, чим відрізняється від інших правових культур. Вона сформувалася як унікальний цивілізаційний феномен, що ґрунтується на спільних цінностях, історичному досвіді та особливому типі праворозуміння. Саме право стало одним із ключових чинників, які забезпечили єдність європейського простору. Як зазначає Ян Ціммерманн, норма завжди створюється та застосовується на основі певних цінностей, і навіть припинення її обов'язкової сили також є результатом певних цінностей [11, с. 19]. Європейська ідентичність надзвичайно багата як у соціальному, так і в культурному сенсі, зокрема у значенні широко розуміння правової культури. Правова культура є особливим явищем, оскільки охоплює каталог цінностей, аксіологічні детермінанти яких є спільними, з одного боку, а з іншого – часто базуються на політичних, соціальних та культурних відмінностях [12, с. 5].

Європейські Співтовариства, що створювалися з початку 1950-х років, ґрунтувалися на цінностях, які відображені у положеннях договорів про створення трьох організацій: Європейського об'єднання вугілля і сталі (ЄОВС), Європейського економічного співтовариства (ЄЕС) та Європейського співтовариства з атомної енергії (Євратом). Ці положення принципово відрізнялися від тих, що з'явилися на початку 1990-х років у Договорі про Європейський Союз та наступних договорах. У преамбулі Договору про створення Європейського об'єднання вугілля і сталі (1951) каталог цінностей включає: забезпечення миру, підтримку мирних відносин, солідарність та підвищення рівня життя [13]. Преамбула Договору про створення Європейського економічного співтовариства (1957 р.) визначає пріоритети у економічному та соціальному прогресі, покращенні умов життя, подальшому розвитку співробітництва між державами та гармонійному розвитку, солідарності, підтримці миру та свободи [14]. У преамбулі Договору про створення Європейського співтовариства з атомної енергії (1957 р.) містяться положення щодо поширення ідеї миру, процвітання народів, усунення загроз життю та здоров'ю населення та мирне використання ядерної енергії [15]. Фундаментальною метою всіх трьох співтовариств було створення спільного ринку. З деяким спрощенням можна припустити, що цінності, на яких базувався процес західноєвропейської інтеграції в початковий період, були: крім миру, економічний та соціальний прогрес і розвиток співробітництва між державами. Перші дві з цих преамбул також виокремлювали принцип солідарності. Варто зазначити, що на початковому етапі саме економічна природа співтовариств значною мірою визначала каталог цінностей, які виконували інтегративну функцію, стаючи основою для інституціоналізованого процесу співпраці та стабілізуючу функцію, санкціонуючи інституційний порядок, що формувався [16, с. 347].

Як зазначає Казімеж Дзюбка, система цінностей «не є стабільною, монолітною структурою, а такою, що постійно розвивається» [16, с. 347], яскравим прикладом чого є Європейські Співтовариства та Європейський Союз. Зміна характеру інтеграційного процесу, що полягає у відході від суто економічних аспектів та значному поглибленні політичної інтеграції, призвела до появи в положеннях договору модифікованого каталогу цінностей, на яких спиралися Європейські Співтовариства. Зміни, внесені до Єдиного європейського акту (1986), сповістили про цей новий підхід. У преамбулі до цього документа, окрім посилок на цінності, закріплені в договорах 1950-х років, відображено нові, такі як демократія, повага до закону, свобода, рівність, соціальна справедливість та права людини [17]. У Договорі про Європейський Союз, прийнятому в 1992 році, держави-члени підтвердили «свою відданість принципам свободи, демократії, поваги до прав людини та основоположних свобод, а також верховенства права» [18]. Крім того, вони посилалися на раніше закріплені принципи солідарності, співпраці та сприяння економічному та соціальному прогресу своїх країн. Наступні договори розширюють каталог цінностей Союзу, що включає повагу до людської гідності, права людини, свободу, демократію, рівність, верховенство права, плюралізм, недискримінацію, толерантність, справедливість, солідарність та рівність між жінками та чоловіками. Метою Союзу, відповідно до положень статті 3 Договору, є «сприяння миру, його цінностям та добробуту його народів» [18]. У Договорі констатується: «У своїх зовнішніх відносинах Союз зміцнює та просуває свої цінності та інтереси, а також сприяє захисту своїх громадян. Він сприяє миру, безпеці, сталому розвитку Землі, солідарності та взаємній повазі між народами, вільній та справедливій торгівлі, викориненню бідності та захисту прав людини, особливо прав дитини, а також суворому дотриманню та розвитку міжнародного права, зокрема принципів Статуту Організації Об'єднаних Націй» [18]. Союз наголошує на тому, що цінності, на яких він заснований, повинні враховуватися в його зовнішніх відносинах. Варто відмітити, що у жодному з попередніх актів первинного права не було приділено стільки уваги цінностям, що є важливими для Союзу як організації, його інституцій та держав-членів.

Аналіз установчих договорів Європейського Союзу яскраво відображає особливості європейської правової культури та ціннісні аспекти праворозуміння європейської спільноти. В центрі уваги перебуває людина, її гідність, свобода та невідчужувані права. Це той світ, де право не тільки розглядається, а й сприймається як ефективний засіб обмеження державної влади та захисту особистості. Ключові європейські цінності, такі як верховенство права, права людини та демократія, є взаємовизначальними та взаємопов'язаними. За словами Францішка Лонгшампа, «право має подвійну структуру (задуману та реальну), але збагаченою третім чинником у вигляді основних людських цінностей: справедливості, належного врядування та гуманізму, які не є чимось зовнішнім по відношенню до права, а, в певному сенсі, зберігаються та підтримуються саме в праві та завдяки йому». [19, с. 13]. Саме тому, коли йдеться про аксіологію ЄС (тобто цінності, що лежать в основі як створення, так і застосування права), вона не відрізняється від аксіології демократичної держави, що керується верховенством права (до якої прагнуть усі

держави-члени), і базується, перш за все, на: людській гідності, свободі, демократії, рівності, верховенстві права та повазі до прав людини [2, с. 191].

Європейський правовий простір є результатом правової співпраці країн у сфері захисту найважливіших цінностей права та спільної правової культури, яка є результатом аксіологічного компромісу. Економічні процеси, інтеграція європейських країн, розвиток політичних та соціально-культурних відносин створили необхідність досягнення спільної основи правової аксіології, яку можна визначити як аксіологію права європейського правового простору. Основу тут складають спільний історичний досвід, соціально-культурні цінності та, як правило, політична єдність європейського континенту з точки зору цілей Ради Європи, ЄС та ОБСЄ.

Європа – у світлі аксіології європейського правового простору – насправді є своєрідною аксіологічною категорією, пов'язаною з цією цивілізацією, що виражає утвердження верховенства права, демократії, прав людини та утвердження свободи, яка не ігнорує гідність та спільне благо, водночас відображаючи прагнення зробити ці цінності реальністю [20, с. 61]. Європейський правовий простір завдячує своєю ідентичністю різноманітності міжнародних та системних рішень, що відображає багатий історичний досвід, традиції та культуру [12, с. 14]. Частиною цієї культури є правова традиція, що базується на складності правового порядку, яка розвинулася в результаті фундаментальних трансформацій, які іноді називають революціями, але які не знищили право, а оновили його [12, с. 14]. І саме та складність, що «звичай і справедливість є таким самим законом, як і кодекси та судові постанови», що є джерелом правового плюралізму, зміцнює плюралізм політичного життя та співтворює простір свободи в європейському правовому просторі [20, с. 63]. Демократична ідентичність європейського правового простору визначається не однорідністю системних рішень держав, а їхньою сумісністю з цінностями, що відображають правову традицію, що легітимізує державну владу в демократичній системі. Основою цієї системи є принцип розподілу влад, який є невід'ємною складовою забезпечення прав людини, що підтверджують природну та невід'ємну гідність особистості [21, с. 78].

Висновки. Можна сказати, що епоха більш-менш автономних національних правових систем повільно добігає кінця. Директиви Європейського Союзу, судова практика Європейського суду з прав людини суттєво впливають на правову ситуацію в Європі. Саме тому плюралізм сучасного праворозуміння є закономірним результатом розвитку європейської правової традиції та трансформації юридичної науки. У сучасних умовах право не може розглядатися виключно як система формально визначених норм, оскільки воно охоплює також ціннісний, культурний, соціальний та комунікативний виміри.

Європейська правова традиція сприяла формуванню багатовимірного праворозуміння, заснованого на поєднанні різних правових концепцій та методологій як у пізнанні права, так і у його відтворенні у правовому житті. Особливе значення у цьому складному процесі відіграють засади конституціоналізму, права людини, принцип верховенства права та судова практика європейських інституцій. На сьогодні європейській правовій традиції вдається поєднувати різні світоглядні та правові концепції, формуючи простір діалогу та взаємодії.

Таким чином, правовий плюралізм не є готовою та єдиною моделлю європейської правової системи. Це певна тенденція, що постійно розвивається в правовому мисленні, формуючи правову культуру. Однак пропозиції, висунуті в його рамках щодо підходу до правових проблем інтеграції, становлять привабливу альтернативу традиційному національному конституціоналізму, який, як виявляється, наразі потребує істотного переосмислення. Для України плюралістичне праворозуміння є важливим чинником розвитку демократичної правової держави та інтеграції до європейського правового простору.

Список використаних джерел

1. Wronkowska-Jaśkiewicz S. Uwagi o instrumentalności, instrumentalizacji i autonomii prawa. in: J. Zimmermann (ed.). *Aksjologia prawa administracyjnego*, Monografie. Warszawa: Wolters Kluwer Polska SA, 2017. P. 25–36.
2. Kalisz A. Stosowanie i wykładnia prawa unijnego. [w:] W. Dziedziak, B. Liżewski (red.), *Zagadnienia stosowania prawa. Perspektywa teoretyczna i dogmatyczna*. Lublin, 2015. S. 191–201. URL: https://www.academia.edu/41045569/Stosowanie_i_wyk%C5%82adnia_prawa_unijnego (дата звернення: 15.05.2026).
3. Hallstein W. Die Europäische Gemeinschaft, Econ-Verlag. 1973. 241 s.
4. Тихомиров О. Інформаційні права людини в контексті плюралізму праворозуміння. *Юридичний вісник*. 2021. № 6. С. 14–23. <https://doi.org/10.32837/yuv.v0i6.2262>.

5. Подковенко Т. Плюралізм праворозуміння постмодерного суспільства. *Актуальні проблеми правознавства*. 2024. № 1 (37). С. 12–17. DOI: 10.35774/app2024.01.012.
6. Козюбра М. Праворозуміння: поняття, типи, рівні. *Право України*. 2010. №10. С. 10–21.
7. Калюжний Р. А. Праворозуміння та його вплив на трансформацію суспільних відносин в умовах глобалізації. *Юридичний вісник*. 2018. № 2 (47). С. 46–54.
8. Pluralizm prawny: tradycja, transformacje, wyzwania. Pod redakcją Dawida Bunikowskiego, Karol Dobrzeńickiego. Toruń, 2009. 510 s.
9. McCormick N. Questioning sovereignty: Law, state and nation in the European commonwealth. Oxford University Press, 1993. 210 s.
10. Rouland N. Introduction historique au droit. Droit fundamental. Presses Universitaires de France, 1998. 750 p.
11. Zimmermann J. Przedmowa, in: J. Zimmermann (ed.), *Aksjologia prawa administracyjnego*. Warszawa, 2017. 1220 p. URL: <https://www.profinfo.pl/sklep/aksjologia-prawa-administracyjnego-tom-i,46309.html> (дата звернення: 17.05.2026).
12. Wrońska I. An Axiology of the European Legal Space. *Forum prawnicze*. 2020. P. 3–15. [https://doi.org/10.32082/fp.v0i6\(62\).367](https://doi.org/10.32082/fp.v0i6(62).367).
13. Traktat o ustanowieniu Europejskiej Wspólnoty Węgla i Stali. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=LEGISSUM%3Axy0022> (дата звернення: 18.05.2026).
14. Traktat o ustanowieniu Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej 25 marca 1957 r., URL: http://www.eures.praca.gov.pl/zal/podstawy_prawne/Traktat_rzymski.pdf (дата звернення: 17.05.2026).
15. Traktat o ustanowieniu Europejskiej Wspólnoty Energii Atomowej. 25 marca 1957 roku. URL: <https://eur-lex.europa.eu/PL/legal-content/summary/treaty-on-the-european-atomic-energy-community-euratom.html> (дата звернення: 19.05.2026).
16. Florczak A., Paczeński A. Unia Europejska – strażniczka wartości czy (własnych) interesów? [w:] A. Paczeński, M. Klimowicz (red.). *Procesy integracyjne i dezintegracyjne w Europie*. Wrocław, 2014. S. 345–475.
17. Jednolity Akt Europejski. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/treaty/sea/sign> (дата звернення: 17.05.2026).
18. Traktat o Unii Europejskiej, URL: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:2bf140bf-a3f8-4ab2-b506-fd71826e6da6.0009.02/DOC_1&format=PDF (дата звернення: 18.05.2026).
19. Longchamps F. Z problemów poznania prawa, Wrocław 1968. 57 s.
20. Piotrowski R. Sędziowie i demokracje europejskie. *Studia i Analizy Sądu Najwyższego. Materiały naukowe*. 2019. T. VIII. S. 59–93. URL: https://www.sn.pl/publikacje/SitePages/BSiA_Materiały_naukowe.aspx (дата звернення: 15.05.2026).
21. Piotrowski R. Separation of Powers, Checks and Balances, and the Limits of Popular sovereignty. Rethinking the Polish Experience. *Studia Iuridica*. 2019. №79. P. 78–91. URL: <https://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.ceon.element-81e28d8d-96cb-3aed-ba41-0f4968756cbc> (дата звернення: 19.05.2026).

References

1. Wronkowska-Jaśkiewicz, S. (2017). Uwagi o instrumentalności, instrumentalizacji i autonomii prawa [Remarks on the instrumentality, instrumentalization and autonomy of law] in: J. Zimmermann (ed.). *Aksjologia prawa administracyjnego*: Monografie. Warszawa: Wolters Kluwer Polska SA, 25–36 [in Polish].
2. Kalisz, A. (2015). Stosowanie i wykładnia prawa unijnego [Application and interpretation of EU law]. W. Dziedziak, B. Liżewski (red.). *Zagadnienia stosowania prawa. Perspektywa teoretyczna i dogmatyczna*. Lublin, 191–201. Retrieved from https://www.academia.edu/41045569/Stosowanie_i_wyk%C5%82adnia_prawa_unijnego [in Polish].
3. Hallstein, W. (1973). *Die Europäische Gemeinschaft*. Econ-Verlag [in English].
4. Tykhomyrov, O. (2021). Informatsiini prava liudyny v konteksti pliuralizmu pravorozuminnia [Human information rights in the context of pluralism of legal understanding]. *Yurydychnyi visnyk – Legal Bulletin*, 6, 14–23. DOI <https://doi.org/10.32837/yuv.v0i6.2262> [in Ukrainian].
5. Podkovenko, T. (2024). Pluralizm pravorozuminnia postmodernoho suspilstva [Pluralism of legal understanding in postmodern society]. *Aktualni problemy pravoznavstva – Current problems of jurisprudence*, 1 (37), 12–17. DOI:10.35774/app2024.01.012 [in Ukrainian].
6. Koziubra, M. (2010). Pravorozuminnia: poniattia, typy, rivni [Legal understanding: concepts, types, levels]. *Pravo Ukrainy – Law of Ukraine*, 10, 10–21. [in Ukrainian].

7. Kaliuzhnyi, R. A. (2018). Pravorozuminnia ta yoho vplyv na transformatsiiu suspilnykh vidnosyn v umovakh hlobalizatsii [Legal Understanding and Its Impact on the Transformation of Social Relations in the Context of Globalization]. *Yurydychnyi visnyk – Legal Bulletin*, 2 (47), 46–54 [in Ukrainian].
8. *Pluralizm prawny: tradycja, transformacje, wyzwania*. Pod redakcją Dawida Bunikowskiego, Karol Dobrzeńckiego. Toruń [in Polish].
9. MacCormick, N. (1993). *Questioning sovereignty: Law, state and nation in the European commonwealth*. Oxford University Press [in English].
10. Rouland, N. (1998). Introduction historique au droit. Droit fundamental. Presses Universitaires de France [in English].
11. Zimmermann, J. (2017). Przedmowa, in: J. Zimmermann (ed.). *Aksjologia prawa administracyjnego [Aksjologia prawa administracyjnego]*. Warszawa. Retrieved from <https://www.profinfo.pl/sklep/aksjologia-prawa-administracyjnego-tom-i,46309.html> [in Polish].
12. Wrońska, I. (2020). An Axiology of the European Legal Space. *Forum prawnicze – Legal forum*. Retrieved from: [https://doi.org/10.32082/fp.v0i6\(62\).367](https://doi.org/10.32082/fp.v0i6(62).367) [in English].
13. *Traktat o ustanowieniu Europejskiej Wspólnoty Węgla i Stali [Treaty establishing the European Coal and Steel Community]*. Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=LEGISSUM%3Axy0022> [in Polish].
14. *Traktat o ustanowieniu Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej [Treaty establishing the European Economic Community]*. 25 marca 1957 r. Retrieved from http://www.eures.praca.gov.pl/zal/podstawy_prawne/Traktat_rzymski.pdf [in Polish].
15. *Traktat o ustanowieniu Europejskiej Wspólnoty Energii Atomowej [Treaty establishing the European Atomic Energy Community]*. 25 marca 1957 roku. Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/PL/legal-content/summary/treaty-on-the-european-atomic-energy-community-euratom.html> [in Polish].
16. Florczak, A., Paczeński, A. (2014). Unia Europejska – strażniczka wartości czy (własnych) interesów? [The European Union – guardian of values or (own) interests?] [w:] A. Paczeński, M. Klimowicz (red.). *Procesy integracyjne i dezintegracyjne w Europie*. Wrocław, 345–475 [in Polish].
17. *Jednolity Akt Europejski [Single European Act]*. Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/eli/treaty/sea/sign> [in Polish].
18. *Traktat o Unii Europejskiej [Treaty on European Union]*. Retrieved from https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:2bf140bf-a3f8-4ab2-b506-fd71826e6da6.0009.02/DOC_1&format=PDF [in Polish].
19. Longchamps, F. (1968). *Z problemów poznania prawa [On the problems of knowing the law]*. Wrocław [in Polish].
20. Piotrowski, R. (2019). Sędziowie i demokracje europejskie [Judges and European Democracies. Supreme Court Studies and Analyses. Research Materials]. *Studia i Analizy Sądu Najwyższego. Materiały naukowe – Supreme Court Studies and Analyses. Research Materials*, VIII, 59–93. Retrieved from https://www.sn.pl/publikacje/SitePages/BSiA_Materialy_naukowe.aspx [in Polish].
21. Piotrowski, R. (2019). Separation of Powers, Checks and Balances, and the Limits of Popular sovereignty. Rethinking the Polish Experience. *Studia Iuridica*, 79, 78–91. Retrieved from <https://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.ceon.element-81e28d8d-96cb-3aed-ba41-0f4968756cbc> [in English].

Стаття надійшла 27.05.2026

Стаття прийнята до друку 28.06.2026

Опубліковано 31.08.2026